

JUHEND VÄÄRTUSALASEKS TÖÖKS SOTSIAALAINETE AINEKAVADEGA

Sisukord

1. <i>Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks</i>	2
1.1. Mis on väärtused?.....	3
1.2. Väärtuskasvatus koolis.....	5
1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused.....	7
2. <i>Kommentaariid terve sotsiaalainete valdkonna kohta</i>	10
3. <i>Ajaloo ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	18
3.1. Väärtused ajaloo ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	18
3.2. Väärtused ajaloo ainekava õppesisus ja õpitulemustes.....	18
3.3. Prioriteetsed väärtused ajaloo ainekavas.....	19
4. <i>Inimeseõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	21
4.1. Väärtused inimeseõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	21
4.2. Väärtused inimeseõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes.....	21
4.3. Prioriteetsed väärtused inimeseõpetuse ainekavas.....	22
5. <i>Ühiskonnaõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	23
5.1. Väärtused ühiskonnaõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	23
5.2. Väärtused ühiskonnaõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes.....	24
5.3. Prioriteetsed väärtused ühiskonnaõpetuse ainekavas.....	26

1. Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks

Hariduse olemus on sügavalt eetiline, kuna toetub arusaamale sellest, kes on inimene ja kuidas peaks elama. Haridus (saksa k. *Bildung*) tähendab mitte ainult teadmiste andmist, vaid ka inimese kasvatamist ja kujundamist. Inglise filosoof ja esseist Bertrand Russell kirjutas 1920-ndatel aastatel, et „see, millist haridust me tahame anda oma lastele, sõltub sellest, milliseid iseloomuomadusi peame ideaalseks“.

Noorte inimeste väärtuskasvatuse puhul on koolil suur roll, kuigi on selge, et oma moraalsed arusaamad saab laps kodust ja väljaspool kooli on teisi mõjutajaid. Siiski on kooli käes võimsad hoovad. See on ainus koht, kus me saame tegeleda süsteemse ja teadmistepõhise väärtuskasvatusega, mida viivad läbi vastava väljaõppe saanud õpetajad. Seetõttu on väärtuste integreerimine ainekavadesse väga oluline. Ent vähemalt sama oluline, kui mitte olulisemgi, on õpetajate koolitus ja õpivara koostamine. Samas leitakse, et selleks, et õpetajate koolituses ja täiendkoolituses hakataks õpetajaid väärtuskasvatuseks ette valmistama, on vaja ainekavadesse väärtused ja väärtuskasvatus sisse tuua. Samuti on lugu õpikutega ja muude õppevahenditega (ka õpetajate raamatutega), mis tuginevad õppekavas kirja pandule.

Meie käsitlus lähtub sellest, et väärtustele tuleb pöörata tähelepanu kõigis ainekavades. Kuigi mõnes aines on väärtusi, mille üle õpilastega arutleda, rohkem kui teises, on kõigi ainete kaudu võimalik kujundada õpilaste väärtusi kui voorusi (sisseharjutatud käitumiskalduvusi).

Ainekavade analüüsimiseks väärtuste aspektist moodustasime töögrupi koosseisus:

- TÜ eetikakeskuse juhataja prof. Margit Sutrop ja töötajad Nelli Jung, Kristi Lõuk, Laura Lilles, Mats Volberg, Aire Vaher, Kadri Lutt, Triin Pisuke, Mari-Liis Tina ja Triin Paaver. TÜ filosoofia osakonna doktorant Aive Pevkur ja teadur Marek Volt.
- TÜ haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse juhataja Anita Kärner, töötajad Pille Kõiv, Maria Jürimäe, Liisa Aru, Pihel Kutsar ja Juta Jaani.
- TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi dotsent Halliki Harro-Loit, TÜ pedagoogika osakonna dotsent Jüri Ginter.

Oma analüüsi tegemisel lähtusime soovist aidata ainekavade tegijatel väärtustele tähelepanu pöörata ja olla peegliks, kust näeb, kuidas väärtuste käsitlemine on õnnestunud¹.

---

¹ Töö osana toimus ainekava tegijatele 19. märtsil 2009 konverents „Väärtused ainekavades“, mille raames arutati analüüsi ka valdkondlikes seminarides. Lisainfot ja ettekannete tekste saab lugeda aadressil <http://www.eetika.ee/545947>.

1.1. Mis on väärtused?

Sõna „väärtus” tuleb ladina sõnast *valere*, mis tähendab „väärt olema”. Sõna kasutus on lai. Kõige levinum määratlus on, et väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist.

Mõnikord kasutatakse sõna „väärtus” kitsalt kui sünonüümi sõnadele „hea” ja „väärtuslik”, mõnikord kogu hinnanguliste terminite skaala kohta. Kitsama tähenduse puhul on väärtuse vastandiks *halb* või *antiväärtus*, laiema tähenduse puhul on vastandiks *fakt*, millega viidatakse sellele, et väärtusi ei tunta mitte samal moel nagu empiirilisi fakte.

Õelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab öelda, et teda on väärt omada, saada või teha, et asjal on mingi omadus, mis teeb ta väärtuslikuks. Väärtused on suhtelised, nad on väärtused kellegi jaoks. Väärtus on miski, mis tagab indiviidi heaolu ja õitsengu (E. J. Bond)².

Shalom Schwartzi ja Wolfgang Bilsky³ järgi on personaalsed väärtused inimeste universaalsete vajaduste kognitiivsed representatsioonid, mis koosnevad 5 erinevast tunnusest, sisaldades 1) uskumusi, 2) püüeldavaid seisundeid või käitumisi, 3) on konkreetsete situatsioonide ülesed, 4) juhivad valikuid või käitumise ja olukordade hindamist, 5) neid võib reastada vastavalt suhtelisele tähtsusele. Vajadused, mille rahuldamist kõik invidiidid ja ühiskonnad soovivad, on: invidiidide ja bioloogiliste organismide vajadused, sotsiaalse koostoime vajadused, ellujäämise ja heaolu vajadused. Schwartzi väärtuste süsteemis on motivatsioonilised eesmärgid välja toodud: võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesesuunamine, universalism, heategemine, traditsioon, konformsus, turvalisus.

Väärtuste olemus

Väärtused jagunevad seesmisteks ja instrumentaalseteks. Puhtalt seesmised väärtused on hüved, seisundid vms, mida me soovime nende endi pärast, sõltumata sellest, kas nad aitavad kaasa meie heaolule (nt ilu, hea tahe, õnn, lihtsad rõõmud). Puhtalt instrumentaalsed väärtused on midagi, mida me soovime kui vahendit millegi jaoks (nt raha on vahend teiste hüvede saavutamiseks, ravim tervise toomiseks). Kolmandaks jaotuseks võib pidada kombineeritud väärtusi (nt teadmine ja tervis on head iseenesest, aga head ka kui vahendid teiste hüvede saavutamiseks).

---

² Bond, E.J. *Reason and Value*. Cambridge University Press, 1983.

³ Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Universal Psychological Structure of Human Values”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987, 53.

Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Theory of the Universal Content and Structure Values: Extensions and Cross-Cultural Comparisons”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, 59.

Filosoofid vaidlevad ka selle üle, kas väärtused on subjektiivsed või objektiivsed. Kas mingid asjad on väärtuslikud sellepärast, et me neid *ihaldame* või me ihaldame neid sellepärast, et nad on *väärtuslikud*?

Väärtuste tüübid

Väärtusi on mitut tüüpi: bioloogilis-füüsilised väärtused (elu, tervis, keskkond, jt), sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia jt), moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, headus, töökus, väarikus, lugupidamine jt), esteetilised väärtused (ilu, kunst), jne.

Voorused on iseloomutäiused, sisseharjutatud käitumiskalduvused, mille tulemuseks on harjumuspärased teod. Tavapäraselt on voorusi jagatud kahte tüüpi: moraalsed ja mittemoraalsed, kusjuures eristuse kriteeriumiks võetakse see, kas voorused on intuiitiivsed või seotud moraaliprintsipiidega. See on üks võimalik jaotus.

Moraalsed voorused: ausus, heasoovlikkus, sallivus, mittepahatahtlikkus, õiglus, kohusetundlikkus, tänulikkus, jne

Mittemoraalsed voorused: loovus, ettevõtlikkus, vaprus, optimism, ratsionaalsus, enesekontroll, kannatlikkus, visadus, töökus, musikaalsus, puhtus, teravmeelsus, jne.

Pluralistliku ühiskonna väärtused

Väärtusi võib reastada vastavalt nende suhtelisele tähtsusele. Kui me võtame aluseks pluralismi, siis selle järgi pole ükski väärtus absoluutne – selline, mida ei saaks mõnes olukorras teine väärtus üles kaaluda. See tähendab, et me ei saa paika panna, milline väärtus on kõige tähtsam. Me teame, et on palju objektiivseid väärtusi, st asju, mida me hindame, ent missugust väärtust peame eelistama, kui mõlemat objektiivset väärtust kaitsta ei saa, sõltub kontekstist. Kui inimestel on valik erinevate väärtuste vahel, siis on tähtis, et nad suudaksid teha mõtestatud valikuid, mõelda järele, mis tagajärjed on ühe või teise väärtuse kõrgemale seadmisel. Kuna ühiskonnas tehakse palju valikuid koos, on vaja õppida ka oma eelistusi põhjendama ja teiste ees kaitsma, osates leida argumente oma eelistuse kasuks. Seetõttu peaks väärtuskasvatus koolis valmistama noort inimest ette mitte ainult häid käitumistavasid järgima vaid ka oma väärtuste ja valikute üle arutlema.

1.2. Väärtuskasvatus koolis

Väärtuskasvatus on väga kompleksne. Kuigi väikene laps õpib alul käskude ja keeldude (indoktrineerimise) ning eeskujude jäljendamise kaudu, muutub isiksuse kasvades järjest olulisemaks refleksioon ja arutlemine. Samas on väärtuste kui vooruste kujunemisel väga tähtis, missugune on keskkond – kas see võimaldab positiivsete väärtuste järgi tegutseda ja kas heade tegude eest saadakse positiivset tagasisidet ning halbadele tegudele järgnevad negatiivsed sanktsioonid.

Väärtuskasvatus peaks täitma nelja ülesannet:

- 1) õpetama enda ja teiste väärtusi ära tundma, märkama (kus väärtused avalduvad?),
- 2) suunama reflekteerima väärtuste üle (kas need on head väärtused? millised võivad olla nende väärtuste järgi tegutsemise tagajärjed?),
- 3) võimaldama voorusi praktiseerida (harjutades kujuneb iseloom),
- 4) olema peegliks, andma tagasisidet (toetades moraalset arengut).

Väärtuskasvatuse meetodeid on erinevaid. Kaasaegses haridusfilosoofilises diskussioonis tuuakse välja kolm levinumat meetodit:

- Ratsionaalse arutluse kaudu (aluseks võivad olla narratiivid või ühine arutlemine juhtumite üle).
- Iseloomukasvatuse kaudu (iseloom hõlmab nii mõtlemist, tundmist kui käitumist).
- Holistlik lähenemine, mis integreerib mõlemad meetodid.

Tegelikult kujundab iga õpetaja õpilaste väärtusi, olgu teadlikult või ebateadlikult. Õpetaja on oma käitumisega õpilastele jäljendatavaks eeskujuks. Seetõttu peavad õpetajad kriitiliselt reflekteerima selle üle, milliseid väärtusi nad edasi kannavad ja õpilastes kujundavad. Õpetajate endi väärtustest oleneb nii õpimeetodite kui hindamismeetodite valik, aga ka õpilaste ja kolleegidega suhtlemise viis. Õpetaja kui väärtuskasvataja võimuses on ärgitada õpilasi saama teadlikuks oma väärtustest, anda neile oskus väärtuste üle reflekteerida ning arutleda ja toetada õpilaste moraalset arengu, nende isikliku moraalikoodeksi väljakujunemist. Igas õppeaines on

võimalik panna õpilasi mõtlema ja arutlema teatud oluliste väärtuste üle. Väärtuste peale mõtlemine ja valikute nägemine ja teadvustamine aitab kujundada teadlikult toimivat inimest.

Tähtis on, et õpilasele antaks aega mõelda selle üle, miks üks või teine väärtus on oluline. Kui lihtsalt edastada teadmist, et see on oluline, ei pruugi see veel õpilasele omaseks saada. Seetõttu on vajalik lasta õpilasel ise selle teadmiseni jõuda.

Käitumiskalduvused ehk väärtused kujunevad läbi praktika. Kooli kontekstis tähendab see, et õpilase arusaam demokraatiast ei kujune mitte niivõrd ühiskonnaõpetuse tunnis, kus ta saab *teada*, mis on demokraatia, vaid koolis valitsevate suhete läbi, iseotsustamist *praktiseerides*. Tähtis on saada demokraatia kogemus – et õpilane saab pidevalt võimaluse oma arvamus välja öelda, et teda kuulatakse, et ta saab koos teistega osaleda otsustamises ja et selle tulemusena midagi muutub.

Samuti tuleb mõelda sellele, missugune on õpikeskkond, klassi sisekliima ning suhtumine õpetamisse ja õppimisse. Sageli on tunnis õpetatavast aga hoopis tähtsam see, mis toimub väljaspool tunde. Ühine ettevalmistus olümpiaadideks, koolipeo kavandamine, kooli ajalehe tegemine või isegi klassikoosoleku läbiviimine on sageli väärtuskasvatuse seisukohalt hoopis mõjukamad. Kui uskuda, et iseloom kujuneb läbi harjutamise, siis on õpilastele vaja anda võimalusi heade iseloomuomaduste kujunemiseks. Kogu õpiprotsess peaks olema koolis kujundatud läbi väärtusprisma. Mida enam anname koolis õpilastele võimalusi ise valida ja otsustada, kaasa mõelda, oma arvamust välja öelda, esitada küsimusi ning oskusi töötada grupis, koosolekuid läbi viia, seda enam arendame neid iseloomuomadusi, mida me neis näha tahame.

Väärtuskasvatus ja hindamine

Kuigi õpilase väärtuselist arengut ei saa hinnata samamoodi kui teadmiste omandamist, on ometi võimalik hinnata seda, kas õpilane oskab väärtusi ära tunda, nende üle arutleda ja põhjendada väärtuskonfliktide puhul ühe väärtuse eelistamist teistele, st oma valikut. Väärtuste hindamine peaks toimuma tagasisidestamisena, kus õpilasele antakse mõista, kas ta teab, arutleb ja käitub ootuspäraselt.

Paljudes riikides⁴ on väärtuskasvatusest saanud kogu koolis toimuva kompass. Seda on iseloomustatud kui pööret teadmistekeskselt koolilt väärtustekeskselle koolile. Ideaalsel juhul

---

⁴ Vt nt USA-s käivitunud iseloomukasvatuse programmi: Character Education Partnership, <http://www.character.org/> või Soome projekt Suomen Tammi <http://www.edu.fi/SubPage.asp?path=498,24009,24538,60241>.

arendavad õpetajad ja koolijuhid välja kogu kooli hõlmava väärtuskasvatuse, pöörates tähelepanu oma kooli põhiväärtuste sõnastamisele, väärtuskasvatuse lõimimisele õppekavasse, nn varjatud õppekavale, tunnivälisele tegevusele ja koostööle eri huvigruppide vahel. Sellise kompleksse väärtuskasvatussüsteemi toimimist saab mõõta hindamismudeli abil, mis võimaldab oma tegevust analüüsida ja paremini suunata.⁵

Eestis on senini koolis pööratud tähelepanu eelkõige teadmiste omandamisele. Ometi pole see, milliseid iseloomuomadusi ja väärtushinnanguid lastes ja noortes kasvatakse, sugugi vähemtähtis.

1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused

Õppekavaanalüüs väärtuste aspektist tähendab kokkupuutumist kõige põhilisema küsimusega: Mis on hariduse sisu – milliseid väärtusi see kannab? Õppekava alusväärtused on need ühiskonna ühisväärtused, mida haridus peab edasi kandma ja järeltulevates põlvkondades kujundama. Teiseks lähtub õppekava küsimusest: Mis on kasvatuse eesmärk? Millist inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada?

Senine õppekava vaid deklareerib, milliseid väärtusi tuleb edastada, aga pöörab liiga vähe tähelepanu sellele, kes, kus ja kuidas peaks neid asju käsitlema.

Õppekava üldväärtused, mis üldosas kajastuvad, peaksid ütlema, missugust inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada. Meie arvates peaksid üldosas kajastuma need ühendavad alusväärtused, mida väljendavad nii Eesti Vabariigi põhiseaduse preambul kui ka Euroopa Liidu alusdokumendid. Neid väärtusi võib tinglikult jagada järgmiselt:

- **Moraalsed väärtused** (ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu);
- **Sotsiaalsed väärtused** (vabadus, demokraatia, õigus, solidaarsus, vastutus, rahvuslus, emakeel, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, sooline võrdõiguslikkus).

Ainekavades kajastatud väärtused peavad minema kokku üldosa väärtustega.

Ainekava tööversioonide analüüsimisel lähtusime järgnevatest küsimustest:

---

⁵ Praegu on väljatöötamisel sellised väärtuskasvatuse hindamisalused, mis sobivad väärtuskasvatuse tulemuslikkuse mõõtmiseks Eesti oludes ja millest võib kasu olla ka õpilaste hindamisel. Nende aluste väljatöötamiseks teeb TÜ eetikakeskus koostööd paljude osapooltega, s.h koolijuhid, õpetajad, ülikoolide haridusteoreetikud, Haridus- ja Teadusministeerium ning Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

- Millised väärtused on kajastatud ainekava üldosas (lühikirjeldus, eesmärgid, kirjeldus)? Kuidas on neid käsitletud: kas väärtused on seal kui tunnetus- ja käsitlusobjektid või kui hoiakud/iseloomuomadused või vourused? Kas üldosas reflekteeritakse selle üle, mida saab isiksuse kasvatamiseks just selle aine spetsiifikat arvestades teha?
- Kas ainekava sisuosa (õpitulemused ja õppesisu) peegeldab ja selgitab üldosas kajastatud väärtusi? Kas ainekava osad on väärtuste aspektist omavahel kooskõlas? Näiteks, kas aine sisu sisaldab varjatud väärtustena hoopis midagi erinevat sellest, mis on deklareeritud üldosas?
- Millised väärtused tõusevad ainekava lugeja jaoks esile prioriteetsena? Kas need kattuvad nendega, mis võiksid selle ainekava jaoks prioriteetsed olla?

Ainekava analüüsidest pidasime otstarbekaks eristada:

- 1) väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid
- 2) väärtused kui sisseharjutatud käitumiskalduvused

Käitumiskalduvuste puhul on tegemist ühe komponendiga pädevustest, mille juures on oluline, kuidas teadmised, oskused ja suhtumised/väärtushinnangud koos toimivad.

Üks ja sama väärtus võib olla mõnikord nii käsitlusobjektiks kui ka käitumiskalduvuseks. Näiteks võiks eesti keele ja kirjanduse tunnis rääkida aususest – internetist ei tohi tekste niisama maha kopeerida, vaid tuleb ausalt öelda, kes on selle autor. Samas kasvatame selle kaudu ka ausust kui käitumiskalduvust. Ausa inimese kasvatamiseks ei piisa aga ilmselt aususe kui väärtuse üle arutlemisest või sellele tähelepanu juhtimisest. Vaja on seda vourust harjutada, sest iseloom kujuneb läbi harjutamise, nagu Aristoteles osutas. Õpetajad peavad reageerima vastavalt – soovitud käitumist tuleb vastavalt hinnata, et motiveerida sellist käitumist. Meenutagem Õpetaja Lauri, kes ütles Tootsile: „Tee kasvõi pool õppetükki, aga tee ise!“.

Väärtuskasvatus ainetunnis sisaldab kahte liiki tegevusi (mis võivad olla omavahel seotud). Ühelt poolt saab ainetunnis õpetada väärtusi märkama ning nende üle reflekteerima: väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid. Teiselt poolt ei tähenda väärtustest teadlik olemine veel, et nende järgi elatakse. Näiteks inimene võib teada, et tervis on hea (on väärtus), aga ikkagi eelistab

harrastada ebatervislike eluviise. Põhjus on selles, et mingi teine väärtus, nt mõnu on väärtuste hierarhias kõrgemal kohal või takistab inimest tahtenõrkus. Hariduse eesmärk on mitte ainult teadmiste andmine, vaid ka isiksuse kasvatamine, mille puhul on oluline iseloomuomaduste kujundamine.

2. Kommentaarid terve sotsiaalainete valdkonna kohta

1.2. Ainevaldkonna lühikirjeldus:

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ja tänapäeval.

Sotsiaalainete vahendusel kujuneb võime näha ühiskonna arengus põhjuslikke jm seoseid ning teha teadlikke valikuid seonduvalt iseenda ja ümbritseva sotsiaalse keskkonnaga, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest ning toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikmena ning isiksusena.

1.3. Ainevaldkonna eesmärgid:

Valdkonna üldeesmärk on kujundada õpilastes

- terviklikku isiksust kõigis arenguvaldkondades, adekvaatset enesehinnangut, enda ja teiste inimeste väärtustamist ning terviseteadlikkust;*
- terviklikku arusaama ühiskonnas esinevatest nähtustest ja protsessidest ning nende seostest ja vastastikusest mõjust;*
- arusaama kultuurilisest mitmekesisusest ja demokraatia tähtsusest ning jätkusuutliku arengu vajalikkusest;*
- väärtusi, nagu vabadus, inimväärikus, võrdõiguslikkus, ausus, hoolivus, õiglus, isamaalisus, lugupidamine enda, teiste ja keskkonna vastu.*

Kriitilised küsimused:

- Kuidas need väärtused kajastuvad alusväärtustes ning sotsiaalvaldkonna eri ainekavades? Kas kõik kolm ainekava taotlevad saavutada neid väärtusi võrdselt või on eri ainekavadel oma prioriteedid?

Sotsiaalvaldkonna spetsiifika võiks olla selgemini välja toodud.

Arvestades, kui vähe on sotsiaalainetes tunde, oleks ehk otstarbekas läbi mõelda, mis on need 3-4 väärtust, millega iga valdkonna aine prioriteetselt tegeleb ja millises kooliastmes.

Näiteks: kui inimeseõpetuse tundides on tegeletud küsimusega „kes ma olen” (laps, poiss, eestlane – aga miks eestlane jne), siis sissejuhatav ajalookursus annaks ehk võimaluse narratiivide läbi reflekteerida nii rahvuslikku identiteeti kui ka isamaalisust. Õiglust praegu ajalooõpetuses eraldi käsitletava väärtusena ei märgita, kuigi seoses rohkete sõjaliste konfliktide käsitlemisega võiks ajaloo kontekstis ka selle vaatluse alla võtta.

Näiteks võiksid ainekavade väärtused olla järgmised:

- Inimeseõpetus: ausus, hoolivus, lugupidamine enda ja teiste vastu

- Ajalugu: vabadus, isamaalisus, õiglus
- Ühiskonnaõpetus: võrdõiguslikkus, demokraatia, sallivus

Kas midagi on puudu?

- Kas nende väärtuste kujundamine ja/või nende üle reflekteerimine on eakohane? Sotsiaalainetes on õpitulemuste puhul kasutatud paljudel juhtudel verbi „väärtustab“. See on aga n-ö lõpptulemusena saavutatav ideaal. Enne *väärtustamist* tuleks märgata, aru saada, ära tunda, arutleda. Seega tuleks süstemaatiliselt jälgida, kuidas ühe väärtuse arendamine eri kooliastmetes toimub. (Nt 6. klassi lõpetaja ehk pole veel suuteline „väärtustama teiste autorite töid“, küll aga võiks ta arutleda autori õiguse üle oma tööle, mõista viitamise vajalikkust. Tänapäeva intertekstuaalses ja nn vabavaralises teabekeskonnas on otse autori teksti väärtustamise juurde minek ebapraktiline, sest enne tekib küsimus „mis on autori tekst?“).

Kui öelda, et sama 6. klassi lõpetaja „väärtustab töötamist“, siis tekib küsimus „kuidas?“. Töökus kui isiksuseomadus kuulub tõenäoliselt taotletavate vooruste alla, kuid „töötamise“ väärtustamine – kasvava tööpuuduse kontekstis – tekitab küsimuse „milleks?“. Kas töötada selleks, et tarbida? Et olla mõjukas? Rikas? Võib-olla oleks mõttekam suunata 6. klassi õpilane reflekteerima seda, mis on töö ja kuidas töötamine aitab saavutada erinevaid eesmärke.

- Kas ainevaldkonna kirjelduses ja ainekavades kirja pandud väärtused on tegelikult saavutatavad või deklaratiivsed? Nt, kas me saame 3. klassi lõpuks eeldada isamaa- või kodumaa-armastust?

Ühiskonnaõpetus kujundab õpilastes järgmisi väärtusi: seaduslikkus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, lugupidav suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, sh. rassismi ja ksenofoobiasse, säästlik suhtumine keskkonda.

See väärtuste loend tekitab küsimusi: kas võrdselt tuleb kohelda kõiki inimesi või kodanikke? Kas sotsiaalne õiglus on väärtus? Kuidas sotsiaalset õiglust käsitleda, kui õpilased kogevad iga päev pigem õiglusetuse väärtustamist? Tundub, et see loetelu on kujundatud pigem ideaalset riiki ja riigikodanikku silmas pidades, jättes arvestamata

igapäevase tegelikkuse. Tuleks küsida, kas on õige kujundada „taunivat suhtumist eelarvamustesse“ või tuleks pigem eelarvamusi märgata ja nende üle mõtiskleda. Lapsed puutuvad väga palju kokku eelarvamusliku suhtumisega kodus ja väärtuskasvatuse aspektist ei tohiks siin vastupropagandaga tegelema hakata.

Ühiskonnaõpetuse eesmärkide loetelu sisaldab ideoloogiaid, mitte üksikute väärtuste arendamist (vt allpool allajoonitud osad). Teiseks tuleks üle vaadata ja lõplikult kokku leppida selles, kas pädevused moodustuvad teadmistest, oskustest ja hoiakutest ja/või voorustest. Kui see nii on, siis vajaks allpoolne loetelu täiendamist.

3.1.2. Õppeaine eesmärgid:

- *äratada noortes huvi ühiskonna probleemide vastu ja oskusi neid märgata ja uurida;*
- *kujundada noortes pädevused, oskused ja valmisolek konstruktiivseks toimetulekuks kaasaegses ühiskonnas;*
- *kujundada õpilaste kognitiivne ning normatiivne valmisolek osalemiseks poliitika kujundamises ja teostamises nii kohalikul kui Eesti riigi tasandil;*
- *väärtustada inimõigusi ja demokraatia põhimõtteid nagu seaduslikkus, vabaduse ja vastutuse seos, vastaspoolega arvestamine, mitmekesisuse sallimine, panustamine ühiskonna arengusse ja sidususse;*
- *toetada õpilaste sotsiaalse enesemääratluse kujunemist Eestis, Euroopas ja maailmas.*

Omaette küsimus on, mis on „valmisolek“. Tuleks kriitiliselt küsida, kas „valmisoleku kujundamine poliitika kujundamiseks“ on tegelikult saavutatav (sõnastus on raskepärane) ja mida tähendab inimõiguste väärtustamine. Teine küsimus on, kas ei peaks valima inimõigustest mõningaid, et nende tähendust demokraatia jaoks siis enam reflekteerida. Nt väljendusvabadus (informatsiooniline enesemäärmaine) ja/või õigus õiglasele kohtumõistmisele. Kui õppesisus oleks näha, et niisuguste õiguste üle arutlemiseks, nende märkamise harjutamiseks jääb õppeaine sees märgatavalt aega, siis võiks kaaluda, kas kirjutada „oskab märgata inimõigusi igapäevaelus“ vms.

- Sõnastusega saavutatavad konnotatsioonid. Näiteks tekitab küsitavuse väljend „terviklikku arusaama ühiskonnas esinevatest nähtustest ja protsessidest“, kuivõrd

terviklikku arusaama on ka sotsiaalteadlastel raske saavutada. Samuti on raske mõista, mida tähendab „lugupidamine keskkonna vastu”.

- Kuidas on need väärtused ainekavades kommuniqueeritud? Kui selge on nende väärtuste arendamise võimalus erinevatele lugejatele (õpikute autorid, õpetajad, vanaemad, haridusest huvitatud kodanikud jmt). Võiks kaaluda saavutatavate pädevuste esitamist tabeli kujul (nii nagu Euroopa 8 võtmepädevuse dokumendis), kus on teadmised, oskused ja hoiakud/voorused kõrvuti. Sellised tabelid on kasulikud ka selles mõttes, et võimaldaksid võrrelda alusväärtuste, valdkonnaväärtuste ning õppeaine ja konkreetse teemaga seotud väärtuste lõimingut. Võiks tuua esile need väärtused, mille üle arutlemiseks tuleks konkreetsetes tundides aega leida, ning vooresed, mida kool ja iga õpetaja kasvatavad harjumusteks, samuti need väärtused ja vooresed, mida nii reflekteeritakse kui harjutatakse konkreetse aine kontekstis.

Järgnevalt näidised tabel ajaloo ainekava (üldosa ja teine kooliaste) kohta.

Erinevad värvid tähistavad järgmist:

Punane – õppeaine eesmärgid

Must – õppeaine kirjeldus

Kollane taust – tabeli koostaja küsimus, kommentaar või ettepanek

Roheline – õppesisu

Sinine – õpitulemused

Oranž – õppeprotsessi seletavas tekstis

Üldosa

<i>Teadmised</i>	<i>Oskused</i>	<i>Hoiakud/voorused</i>
õpib tundma ja kasutama ajaloo põhimõisteid	ajas orienteerumise oskus,	hakkab tundma huvi mineviku vastu
	ajalooalaste mõistete tundmine ja kontekstis kasutamine,	õpib väärtustama kultuurilist mitmekesisust ning oma rolli kultuuripärandi säilitajana ning edasikandjana,
		määratleb end oma rahva liikmena
	ajalooalaste küsimuste esitamine ja neile vastamine,	

	funktsionaalne lugemisoskus,	
	kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine,	oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine. Kuidas sõnastada väärtuse või vooresena?
	oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades	empaatia,
	allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga	
	informatsiooni leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine/ tunneb ja kasutab erinevaid õpivõtteid, tekstiliike ja infokanaleid	
	IKT vahendite kasutamine,	
	suuline ja kirjalik eneseväljendus.	
	õpib oma arvamust kujundama ja põhjendama, oma tegevust analüüsima ja hindama,	Tunnustab inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi, oma eksimusi nägema ja korrigeerima;
	õpib eristama ajaloofakti tõlgendusest ja arvamusest	
	oskab näha ja sõnastada probleeme, esitab neist lähtuvalt küsimusi ja pakub lahendusteid;	

õpib tundma oma kodukoha ajalugu, Eesti ajalugu, Euroopa ja maailma ajalugu ajastut kõige enam iseloomustavate sündmuste ja protsesside kaudu		Kodukoha, Eesti ja Euroopa ja maailma aspektide arvestamine mäletamise refleksioonis
	õpib mõistma põhjuse-tagajärje, sarnasuse-erinevuse, järjepidevuse olemust	
	Õpib mõistma allikate usaldusväärsust ajaloosündmuste ja -protsesside analüüsimisel;	Reflekteerib usalduse ja tõesuse üle ajalooõpetuse kontekstis

II kooliaste

<i>Teadmised</i>	<i>Oskused</i>	<i>Hoiakud/voorused</i>
/teab aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase: aeg, muinasaeg, vanaaeg, sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number	kasutab aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase: aeg, muinasaeg, vanaaeg, sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number	
tunneb mõnda olulist sündmust kodukoha ja Eesti ajaloost, seostab neid omavahel	Õpitakse tundma kodukoha ajaloolisi paiku (õppeprotsessi kirjeldusest)	Kodukoha ja eesti identiteedi kujundamine, tundmine (?) ja väärtustamine
toob näiteid / st ka teab / muinasaja ja vanaaja iseloomustamiseks	toob näiteid muinasaja ja vanaaja iseloomustamiseks	
	mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed, loob lihtsamaid seoseid (nt kirjeldab mõnda sündmust);	

teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, Ajalugu ja ajalooallikad, kuidas allikaid tõlgendada.	töötab lihtsamate allikatega;	
	väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui kirjalikult, koostab kava, lühijuttu ja kirjeldust, kasutab ajalookaarti.	
Maa, inimene,		
aeg, ajaarvamine.		
Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal.		
Ajaloosündmused		
silmapaistvad isikud		Mida tähendab silmapaistev isik? See on seotud teatud isikuomaduste esiletõstmisega, kuid millistega?
Muinasaja arengujärgud ja nende üldiseloostus		
Vanaaja sisu ja üldiseloostus.		
Vana-Egiptus.		
Mesopotaamia.		
Iisraeli ja Juuda riik.		
Vanim kõrgkultuur Euroopas.		
Kreeka linnriigid.		
Hellenism.		
Vana-Kreeka kultuur ja eluolu.		
Arendatakse koostööskust ja kujutlusvõimet		
Oluline on ajalooliste kujutluste loomine, koostööskuse ja iseseisva töö oskuse kujundamine		

- Kommunikatsiooni muudab keeruliseks ka see, et õppeprotsessi kirjeldavas dokumendis on oluliselt rohkem lahti kirjutatud mitmed küsimused ja teemad, mis ainekavas endas on jäänud korralikult avamata. Näiteks kui inimeseõpetuse ainekava I kooliastme

õpitulemustes, mis seostuvad ühiskonnaõpetusega, öeldakse vaid „Tunneb Eesti riigi sümboleid ja lähemaid naaberriike. Armastab oma kodumaad“, siis õppeprotsessi kirjelduses avatakse samad teemad täpsemalt just väärtuskasvatuse seisukohast. Seega võiksid mitmed (eriti kohustuslikud) osad tuua ainekava sätestavasse teksti.

3. Ajaloo ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

3.1. Väärtused ajaloo ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Väärtused kui iseloomu kalduvused, soodumused teha asju teatud viisil:

- kriitiline mõtlemine
- õpioskused
- ajaloolise teabe leidmine ja hindamine
- sündmuste ja protsesside vaheliste seoste loomine

Väärtused kui arutlusobjektid, väärtused, mida uuritakse ja võrreldakse teistega:

- empaatia
- kultuuriline mitmekesisus
- sallivus
- identiteet
- demokraatlik eluviis (mingil määral)

Ajaloo aine spetsiifikat arvestavatest ja just ajaloos eriti selgelt esiletõusvatest väärtustest on kajastatud oma ja teiste keskkonnale ning tegevusele ajaloolise mõõtme lisamine.

Võiks aga küsida, kas on spetsiifilisi väärtusi või väärtuste konflikte, mida ajaloo kaudu saaks või tuleks käsitleda? Näiteks ei ole praeguses versioonis kirja pandud refleksiooni väärtuste konfliktide üle sõdade osas (mis on ajaloo ainekavas suure mahuga valdkond).

3.2. Väärtused ajaloo ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Õppesisu on üldosaga üsnagi kooskõlas, eriti kalduvuste osas. Üheselt ja selgelt on aru saada, et õpisisu ja õpitulemused taotlevad, et õpilane omandaks eelpool loetletud kalduvused ja asuks neid edaspidi rakendama (ja seda mitte ainult ajaloo aine raamis). II kooliastme õpitulemused mainivad näiteks, et 6. klassi lõpetaja „tunneb mõnda olulist sündmust kodukoha ja Eesti ajaloo, seostab neid omavahel /.../ mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos, esitab näiteid erinevatest kultuurivaldkondadest; mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed, loob lihtsamaid seoseid (nt kirjeldab mõnda sündmust)”.

II kooliastme õppesisus mainitakse, et tegeletakse teemaga „kuidas allikaid tõlgendada” ning, et „arendatakse /.../ funktsionaalset lugemisoskust”. II kooliastme õppetegevusena kirjeldatakse, kuidas tutvutakse muinasaja ja vanaaja kohta käivate ajalooallikatega ning õpitakse sealt saadud infot kriitiliselt hindama.

III kooliastme õpitulemustes öeldakse, et põhikooli lõpetaja „võrdleb ajaloosündmusi ja -nähtusi, leiab sarnasusi ja erinevusi, toob välja põhjusi ja tagajärgi /.../ saab aru, et ajaloosündmusi võib mitmeti tõlgendada”. III kooliastme õppetegevus suunab pöörama tähelepanu õpioskuste kujundamisele ja oma õpistiili leidmisele, kuid kordab samuti, et oluline on informatsiooni erinevatest allikatest leidmine ja kriitiliselt hindamine.

III kooliastme õppesisu ei kajasta otseselt ühtki väärtuskasvatusega seotud teemat, pigem jääb kajama riigi- ning konfliktikeskne ajalooliste teadmiste omamine. Samal ajal õppeprotsessi kirjelduses mainitakse mitmeid väärtuskasvatusega seotud õpitulemusi ning avab käsitletavaid teemasid selliselt, et neis avaldub väärtuskasvatuslik aspekt. Näiteks „Teema „Keskaeg” läbimise järel õpilane iseloomustab kiriku osa keskaja ühiskonnas ja kultuuripärandi säilitajana”. Samamoodi on õppesisu palju inimesekesksemana lahti kirjutatud.

Sisuliste väärtuste kajastamine on tagasihoidlikum: II kooliastme õppetegevusena nimetatakse empaatia kujundamist ülesannete kaudu, III kooliastme õppetegevusena nimetatakse demokraatia ja diktatuuri iseloomustamist ja võrdlemist. Lisaks võiks lugeda Eesti ajalugu puudutavaid teemasid abistavaks rahvusidentiteedi kujundamisel. Kuid on näha, et sisulisi väärtusi (kui käsitusobjekte) on vähem kajastatud kui oskuslikke (voorusi). Õppeprotsessi kirjeldus pakub taas laiendusi käsitletavatele teemadele, mis väärtuskasvatust rohkem puudutavad, näiteks III kooliastme õppesisus on vaatluse all „naine ja ühiskondlik elu; muutused mentaliteedis”.

3.3. Prioriteetsed väärtused ajaloo ainekavas

Tulenevalt üldosas deklareeritust ning sisuosa rõhuasetustest (lisaks faktilisele teadmisele) paistab ajaloo ainekava kõige enam andvat edasi erinevaid kalduvusi, mis on seotud informatsiooni hankimise (allikate leidmine, lugemine, leidmine) ja sellega ümberkäimisega (seoste loomine, põhjuste-tagajärgede leidmine). Nende ülekaalukas kajastatus üldosas ja eriti õppesisu ja õpitulemuste osas on märkimisväärne.

Lisaks võib mainida, et aine ise pakub võimalust ka teiste väärtuste integreerimiseks, mida pole nimetatud ning millest mõned võiksid pretendeerida vähemalt sama prioriteetsele käsitlusele kui oskuslikud väärtused. Näiteks väärtussüsteemide muutumine ajas (kui kalduvus, mis aitaks mõista erinevaid väärtussüsteeme), õigusriigi ja õigluse põhimõtted (kui tunnetusobjekt). Samuti isamaalisus/patriotism nii abstraktselt võetuna kui ka konkreetselt Eesti Vabariigiga seotuna.

4. Inimeseõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

4.1. Väärtused inimeseõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

4.1.2. Õppeaine eesmärgid:

(1) kujundada õpilaste enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi;

(2) tähtsustada eakohaselt õpilaste isiksuse kujunemisele ja sotsialiseerumisele kaasa aitavaid teadmisi, oskusi ja hoiakuid järgmistes valdkondades:

- õpilase **füüsiline**, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne areng,
- **tervislik** eluviis,
- **turvalisus** ja riskikäitumise ennetamine,
- **üldinimlikud** väärtused.

Käsitlusobjektidena väärtustatakse:

- sotsiaalne pädevus
- tervise tugevdamine
- inimese areng

Käitumiskalduvustena väärtustatakse suurt hulka *üldinimlikke väärtusi*. Selguse huvides võiks loobuda ebamäärasest mõistest „üldinimlikud väärtused“ ja näiteks kasutada mõistet „alusväärtused“, kuna seda teeb ka õppekava üldosa, või seletada väärtused täpsemalt lahti. Lisaks sisalduvad aine eesmärgis n-ö läbivad väärtused (nt turvalisus, mida võib leida nii keemias kui kehalises kasvatuses, jms).

Inimeseõpetus võiks olla aine, kus reflekteeritakse ka neid väärtusi, mida muudes ainetes käsitletakse pigem käitumiskalduvustena (nt viisakus).

Kas on sobiv paigutada loetelu ühele üldistustasandile „vaimne“ ja „emotsionaalne“ areng?

4.2. Väärtused inimeseõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

3. klassi õpitulemustes on kirjas:

Hindab ning väärtustab ennast ja teisi

- *Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet.*
- *Väärtustab sõprust ja peret kui armastuse ja vastastikuse toetuse allikat.*

- *Armastab oma kodumaad.*
- *Oskab hinnata asjade väärtust.*
- *Teab, kuidas hoida füüsilist ja vaimset tervist ning väärtustab seda.*
- *Teab, milline on tervislik eluviis ja väärtustab seda.*

Kuidas saavutatakse väärtustamine? Inimeseõpetuse ainekava analüüsitud versioonis puuduvad väärtustamiseni jõudmise etapid, mida võib leida näiteks religiooniõpetuse ainekavast.

Mõned küsitavused tekivad seoses eakohasuse ja reaalsete eesmärkide seadmisega. Kas on reaalne, et 3. klassi laps väärtustab tervislikku eluviisi? Või oleks mõttekam sätestada, et ta teab, milline toit on tervislik? Väärtustamine eeldab ka otsustusi, kuid lapse toiduvalik sõltub suuresti lapse perekonnast, müra tase ja värske õhu saamine elukorraldusest. Tulemus „teab, kuidas hoida vaimset tervist“ näib samuti üldise ja ebareaalsena, näiteks ei saa oodata tulemuseks, et 3. klassi lõpetaja teab, kuidas tööpuuduse, perekonna lahkuminekute, leina, traumade ja hirmudega toime tulla.

Küsitavusi tekitab ka „väärtustab peret kui armastuse ja vastastikuse toetuse allikat“.

Võrreldes 3. klassi saavutatavaid õpitulemusi üldiste eesmärkidega, selgub, et ei ole nimetatud just inimeseõpetuse ainele unikaalset emotsionaalset haridust (nt mõistab, et nutmine, naermine ja hääle kõrgendamine on... ; oskab tähele panna oma viha, kujutleb teise lapse üksildust ... jms).

Tuleks kaaluda, kas inimeseõpetuse ühiskonna osa väärtuste aspekt on eakohane, kas identiteetide kujundamine läbi kogu ainekava on eakohane ning kas ainekava suunab seda tegema parimal võimalikul viisil, vältimaks nn bumerangiefekte.

4.3. Prioriteetsed väärtused inimeseõpetuse ainekavas

Millised on inimeseõpetuse prioriteetsed väärtuskasvatuse alased eesmärgid? Näiteks **emotsionaalse arenguga** ja emotsionaalse harituse väärtustamisega tegeletakse teistes õppeainetes oluliselt vähem. Kas selleks jääb piisavalt aega?

5. Ühiskonnaõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

5.1. Väärtused ühiskonnaõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Ainekava üldosa algab olulise tõdemusega, et ühiskond on pidevas muutumises. Väärtustatakse muutumist kui sellist. Väärtustatakse ka aine praktilisust, Ühiskonnaõpetuse taotletavaks eesmärgiks on edukalt funktsioneeriv kodanik demokraatlikus ühiskonnas.

Käsitlusobjektidena väärtustatakse:

- demokraatia
- demokraatliku riigi institutsioonid
- sotsiaalsus-sotsiaalne elustiil
- inimõigused

Käitumiskalduvustena väärtustatakse:

- huvi ühiskonna probleemide vastu
- märkamine, uurimine, valmisolek poliitikas osalemiseks
- seaduslikkus, vabaduse ja vastutuse seos
- vastaspoolega arvestamine
- mitmekesisuse sallimine
- panustamine ühiskonna arengusse ja sidususse
- sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine
- inimõiguste austamine
- lugupidav suhtumine erinevustesse
- tauniv suhtumine eelarvamustesse, sh. rassismi ja ksenofoobiasse
- säästlik suhtumine keskkonda

Ainekava üldosas teadvustatakse, et siin kujundatakse hoiakuid sotsiaalseks ja poliitiliseks sekkumiseks/kaasatuseks ühiskonna toimimisse. Samas peaks ühiskonnaõpetuse ainekava vaatama koos inimeseõpetuse kavaga, kuna I kooliastmel on ühiskonnaõpetuse teemad integreeritud inimeseõpetuse ainesse. Neid koos vaadeldes selgub, et inimeseõpetus tegeleb rohkem indiviidi personaalsete väärtuste kujundamisega ning ühiskonnaõpetuse funktsioon on

käsitleda ühiskonda ja selle institutsioone ning inimese sotsiaalset rolli.

Märgitakse ära ainespetsiifika sarnasus geograafia, inimeseõpetuse ja ajaloo ja juhatakse tähelepanu sellele, et ühiskonnaõpetus kattub nimetatud ainetega mitmetes kohtades. Seega peetakse tema võimelisust väärtusi edasi anda sarnaseks nimetatud ainetega.

5.2. Väärtused ühiskonnaõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Õpitulemustes on nimetatud väärtusi, mis on üldosa väärtuste saavutamiseks olulised (viisakus, sõbralikkus, väarikus, sallivus). II kooliastme õpitulemused mainivad nii demokraatia põhimõtete väärtustamist kui sallivust erinevuste suhtes, aga samuti oskust leida teavet, küsida (õiguslikku) abi ning tarbida säästlikult. Õpisisu on oma väärtuslaadilt käsitlemisobjekte väärtustav, kuid ainekavas endas pole paljud teemad väga täpselt lahti kirjutatud, kuid seda on tehtud õppeprotsessi kirjelduses. Näiteks ainekava vaid mainib soolist võrdõiguslikkust II kooliastme õppesisus, kuid õppeprotsessi kirjelduses on sellele lisatud teema „Sotsiaalsed suhted” õpitulemusena, et õpilane mõistab, et naistel ja meestel on võrdsed õigused, mis pole lihtsalt teema „sooline võrdõiguslikkus” paratamatu tulemus.

Peamine tähelepanu on valdkonna pragmaatilistel teadmistel. Õpitakse, et demokraatia on hea (II kooliastme õpitulemused, teema „Demokraatia” õppeprotsessi kirjelduses. Olulisem roll võiks olla „miks”-küsimustel (filosoofilisemat laadi). Õpitulemuste puhul peetakse oluliseks analüüsimisoskuseid, kuid õppesisus see selgelt ei väljendu. Õpitulemustes ja hindamisel arvestatakse oluliselt rohkem käitumiskalduvustega ning nende väärtustamisega.

Ühe olulise teemana torkab silma riik ja riiklus kui selline, mis eesmärkides ja kirjelduses ei saa nii suurt kajastust. Kriitiline küsimus on, kas põhikoolis on oluline lähtuda politoloogiast või pigem sotsioloogiast ning praktilisest õigusest ja majandusest?

Juhul kui esmaseks eesmärgiks on anda põhikooli lõpetajale ühiskonnas toimimiseks praktilisi oskusi, tuleks teha väärtuste osas vastav valik. Näiteks võiks sallivuse jätta kehalise kasvatus ja inimeseõpetuse tundidesse, soolise võrdõiguslikkuse aga tehnoloogia ainekavas arendamiseks. Ainuüksi seaduslikkus ja 4-5 inimõigust on keerulised, arvestades, et ühiskonnaõpetus peaks reageerima ka ühiskonna ja meedia poolt aktualiseeritud väärtusdebatile.

Teisisõnu, kui üldosas rõhutatakse aine praktilisust, siis praktiline pool käsitleb praegusel juhul eelkõige suhtlemist riigiga.

Kriitilisi küsimusi:

- Kuidas arvestada hindamisel *aktiivset ning vastutustundelist kodanikuosalust*? Teadmine selle kohta ei pruugi olla kooskõlas saavutatava käitumisharjumusega.
- 6. klassi lõpetaja:
teab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid; mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumisega koolidemokraatiat; on viisakas, sõbralik; väärikas;

6. klassi laps saab mõista demokraatia põhimõtteid ning märgata nende toimimist või mittetoimimist koolis, kuid väärtustamine eeldab väga kompleksset refleksiooni.

- 6. klassi lõpetaja:
teab, mis on seadused ja miks neid tuleb täita; õiguste ja vastutuse tasakaal; teab, et tal on õigus abile; oskab leida abi ette tulevates elusituatsioonides;

Mida tähendab siin teadmine õigusest abile? Tegemist on **sotsiaalse turvalisuse** väärtustamisega, mis tuleks selgmini lahti kirjutada.

- 6. klassi lõpetaja:
oskab planeerida ajalisi ja rahalisi ressursse vastavalt oma tegevuse ja võimalustega. Täpsus ajas, vastutus ja ausus raha-asjades;

Ausus raha-asjades on oluline ja väga hea näide sellest, kuidas alusväärtus „ausus“ on spetsiifiliselt laiendatud ainekavas. „Täpsus ajas“ võiks olla selgmini (mitte nii konspektiivselt) sõnastatud. Mõeldud on tõenäoliselt aja kui ressursi väärtustamist ning teiste inimeste suhtes hoolivuse kujundamist.

- Meedia ja teabe osas võiks õppesisu täpsustada eraelu väärtustamisega (isiku õigus ise määrata, mida ta avalikkuse kohta endast räägib, teatab, levitab) ja sõnastada pigem õpiväljundi näiteks „mõistab, et igauks määrab ise, millist teavet või kujutisi, kuidas ja mis tingimustel ta enda kohta soovib avalikkuses levitada“. Praktiliselt on see seotud internetiturvalisuse küsimusega, väärtuskasvatuse aspektist aga puudub ühiskonnaõpetuse ainekavas refleksioon privaatsuse kui väärtuse üle.
- 6. klassi õpisisus on teema „tööeetika“. Mida see tähendab? Eakohasuse ja selguse huvides

tuleks see täpsemalt lahti seletada, et ei saaks ekslikult eeldada, et 6. klassis on juba olemas ettekujutus eetikast või moraalsest arutlusest, eetilistest dilemmadest, miks ka mitte võimu- või juhtimiseetikast.

- 6. klassi õppesisu annab ka valiku inimõigusi: õigus elule ja vabadusele, inimväärikusele. Kas väljend „peamised“ on siinkohal täpne? Kuidas on just need õigused seotud eesmärkides sõnastatud praktilise väljundiga? Kas see sisaldab näiteks arutlust surmanuhtluse üle?
- Teemad „Infoühiskond“ ja „sotsiaalne struktuur“ (sh nt kihistumine) on väärtusarenduse aspektist katmata.

5.3. Prioriteetsed väärtused ühiskonnaõpetuse ainekavas

Ühiskonnaõpetus peaks toetama toimivate ja hakkamasaavate kodanike kujundamist, kes teavad, kuidas suhelda avaliku sektoriga.

Väärtuste nimekirjas võiksid olla kodaniku kui aktiivse subjekti väärtused: kodanikuühiskond, kodanikuõigused ja -kohustused. Sotsiaalne toimetulek kui üks oluline väärtus on ehk vähem tähelepanu leidnud (mida teha siis, kui on mingi probleem - kelle poole pöörduda). Teisisõnu, kui üldosas rõhutatakse aine praktilisust, siis praktiline pool käsitleb praegusel juhul eelkõige suhtlemist riigiga.

Ühiskonnaõpetuse õppesisu on nii laialdane, et väärtuste refleksiooniks on väga rakse aega leida. Õppesisu on valdavalt kaetud teadmiste osa, kuid puuduvad oskused ja hoiakud/voorused.